

บทที่ ๕

สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง การประยุกต์ใช้หลักธรรมวิหารธรรม ๔ เพื่อการพัฒนาจิตใจใน พระพุทธศาสนาเถรวาท นั้น มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมายและความสำคัญของพรหมวิหาร ธรรม เพื่อศึกษาตัวอย่างผู้ใช้หลักธรรมพรหมวิหารธรรม เพื่อการพัฒนาจิตในคัมภีร์ พระพุทธศาสนาเถรวาท และเพื่อประยุกต์หลักพรหมวิหารธรรม เพื่อการพัฒนาจิตในสังคมไทย ด้วยวิธีการวิจัยเชิงเอกสาร จากการศึกษาสรุปได้ว่า

ความหมายของพรหมวิหารธรรม คือ ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมเป็น เครื่องอยู่อย่างพรหม เป็นธรรมสำหรับมนุษย์ผู้มีจิตใจประเสริฐทุกคน และเป็นธรรมอันเป็นหลัก ปฏิบัติสำหรับท่านผู้ใหญ่ เป็นธรรมสำหรับบิดามารดา เป็นสัญลักษณ์ของพระพุทธศาสนา และ เป็นกัมมัญฐาน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัปมัญญา คือ ธรรมที่แผ่ไปไม่มีประมาณ พรหมวิหารธรรม หมายถึง หลักธรรม ๔ ข้อ เป็นหลักธรรมที่เรียกว่า ทางดำเนินสู่ความเป็นพรหม หรือ หลักธรรมที่ ทำให้มนุษย์กลายเป็นพรหม คือ ผู้ประเสริฐ พรหมวิหารธรรม จึงเป็นหลักธรรมประจำใจของ ผู้ประเสริฐ ๔ ประการ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ธรรม ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับ ความประพฤติ จึงชื่อได้ว่า ดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติต่อมนุษย์และสัตว์โดยชอบ ได้แก่

๑. เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี อยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไม่ตรี และ คิดทำประโยชน์แก่มนุษย์ สัตว์ โดยถ้วนหน้า

๒. กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ใส่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความ ทุกข์ยาก เดือดร้อนของปวงสัตว์

๓. มุทิตา ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการ แซ่มนั่น เบิกบานอยู่เสมอต่อสัตว์ทั้งหลาย ผู้ดำรงอยู่ในปกติสุข พลอยยินดีด้วย เมื่อเขาได้ดี มีสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณา เห็นด้วย ปัญญา คือมีจิตเรียงตรงเพียงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรัก และชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับ ผลดี หรือชั่ว สมควรแห่งเหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัย และปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งการรู้จักวางเฉย สงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขา

รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน

ผู้ดำรงในพรหมวิหารธรรม ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วย เมตตา กรุณา และ ย่อมรักษารักรวมไว้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์ แต่ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม

ความสำคัญของพรหมวิหารธรรม ถือได้ว่าพรหมวิหารธรรม เป็นหลักธรรมค้ำจุนโลก เพื่อตรวจสอบพฤติกรรมและจิตใจไม่ให้ออกนอกทางแห่งความถูกต้อง หรือความยุติธรรม ด้วยปัญญาเป็นเครื่องตรวจสอบจิตใจที่เปี่ยมด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ยื่อนำไปสู่สังคมแห่งความเป็นจริงและสันติภาพ ทำทนายให้นักวิชาการเข้ามาศึกษาค้นคว้า เพื่อทำวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพรหมวิหารธรรม อย่างไม่หมดสิ้น โดยความหมายของพรหมวิหารธรรม เป็นเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ พรหมวิหารธรรม เป็นเครื่องอยู่อย่างพรหม พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมสำหรับมนุษย์ผู้มีจิตใจอันประเสริฐ พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมอันเป็นหลักปฏิบัติสำหรับท่านผู้ใหญ่ และพรหมวิหารธรรม เป็น กัมมัญฐาน เป็นการแสดงให้เห็นว่าพรหมวิหารธรรม มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการประพฤติปฏิบัติตนของบุคคลในสังคม หากมีการพัฒนาตนเอง ด้วยการใช้พรหมวิหารธรรม เป็นจริยธรรม อันเป็นผลทำให้บุคคลนั้นเป็นผู้ที่มีการพัฒนาจิต อยู่ในสังคมที่อุดมประกอบด้วยบุคคลผู้มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ประจักษ์โดยที่พรหมวิหารธรรม ยังเป็นหลักธรรมที่เป็นแนวทาง ไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา พรหมวิหารธรรม ในระดับประโยชน์สูงสุด คือพรหมวิหารธรรม ซึ่งเป็นคุณธรรม ระดับพื้นฐาน สามารถนำผู้ประพฤติปฏิบัติ ให้เป็นผู้มีระดับจิตใจสูงขึ้น และสู่ระดับคุณธรรมสูงขึ้น การบำเพ็ญพรหมวิหารธรรมจนได้ฌาน อาศัยฌานเป็นการเจริญวิปัสสนา โดยยกขึ้นสู่พระไตรลักษณ์ การปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง ย่อมเป็นเหตุปัจจัยให้บรรลุพระนิพพาน ในฐานะที่พรหมวิหารธรรม เป็นอารมณ์ของกัมมัญฐานหมวดหนึ่งในกัมมัญฐาน ๔๐ จากเหตุผลข้างต้น เป็นการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของหลักพรหมวิหารธรรม

ผลการศึกษาดังกล่าวผู้ใช้หลักพรหมวิหารธรรมพบว่า บุคคลผู้เป็นต้นแบบ แห่งพรหมวิหารธรรม ทรงเป็นผู้นำเหล่าพุทธบริษัท กล่าวคือ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าผู้เป็นบุคคลผู้ประเสริฐ ล่วงสามัญชนขึ้นไปโดยคุณธรรมข้อนี้ เป็นวิหารธรรม แผลให้ไพศาลออกไปตามขั้นของบุคคล สมเด็จพระผู้มีพระภาค ผู้เป็นที่นับถือล้นพ้นแห่งเหล่าพุทธบริษัท ก็เพราะพระมหากุณา มิทรงเห็นความยากลำบากของพระวรกาย ตั้งพระมโนสหายจะให้สัตว์ทั้งหลายพ้นจากความทุกข์เป็นเบื้องหน้า โดยทรงมีเมตตาธรรมเป็นที่ตั้ง โดยเสด็จเพื่อโปรดแสดงธรรมแก่ประชาชน ด้วยน้ำพระทัยอันเสมอกันในชนทั้งหลาย กล่าวคือ นายขมังธนู พระเทวทัต ใจรองคูลีมาล

ช่างธนบาล และพระราหูลราชโอรส ดังนี้เป็นตัวอย่าง ของพระเมตตาธิคุณ พระกรุณาธิคุณ และทรงมีพระเมตตาต่อช่างนาฬาคีรี ด้วยพระเมตตานี้ทำให้ช่างที่กำลังตกมัน สงบนิ่ง เป็นต้น หากพุทธบริษัท ในบวรพระพุทธศาสนา นำหลักธรรมนี้มาเป็นเครื่องอยู่ของใจ และประพฤติปฏิบัติต่อกัน เป็นจริยธรรม ย่อมนำความสุขมาสู่ตนเอง ในชีวิตประจำวัน นั้นหมายถึง สังคมอันอุดมด้วยบุคคลในสังคม นั้น ทุกคนล้วนมีพรหมวิหารธรรม เป็นสังคมอันสงบ และมีสันติภาพ จนกระทั่งการพัฒนาคุณภาพจิตถึงขั้นละล้นซึ่งกิเลสตัณหา อยู่เหนือโลก เหนือธรรม ได้แก่ พรหมวิหารธรรมของพระพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลาย ในกรณีที่บุคคลผู้ประพฤติปฏิบัติพรหมวิหาร ล้นชีวิตอาณิสสของการเจริญพรหมวิหารย่อมส่งผลดีตามความแตกต่างของกำลังของการปฏิบัติ อาทิเมื่อละจากโลกไปจะเกิดในสถานที่ที่ดีมีความสุขตามความเหมาะสม เช่น การเกิดในสวรรค์ชั้นอากามาวจรชั้นใดชั้นหนึ่ง หากเกิดเป็นมนุษย์จะเกิดในตระกูลที่ดีเป็นสัมาทิฏฐิ หากบุคคลผู้นั้นเจริญพรหมวิหารธรรม หากได้มาน และรักษาไว้ได้ไม่เสื่อม ย่อมส่งผลให้เกิดในพรหมโลกชั้นใดชั้นหนึ่ง ดังเช่น โควินทพราหมณ์ พระเจ้ามชเทวะ พระมังคละ สุภมาณพ ธัญยานิพราหมณ์ ท่านเหล่านี้เป็นตัวอย่าง que แสดงให้เห็นว่า เมื่อได้เจริญพรหมวิหารธรรม ทั้ง ๔ ประการแล้ว ส่งผลให้ท่านเหล่านี้ เกิดเป็นพรหมในพรหมโลก การปฏิบัติธรรมในพรหมวิหารธรรม จึงมีความสำคัญมากเมื่อจิตเป็นพรหมวิหารธรรม เช่น จิตมีเมตตา จนเป็นเมตตาวิhari ดังเช่น นางอุตตรามหาอุบาสิกาบุคคลผู้นี้เป็นผู้ให้อภัยต่อนางสิริมาผู้หมายปองชีวิตด้วยเมตตาวิhari ท่านเป็นผู้ได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดา ว่าเป็นเลิศ (เอตทัคคะ) ด้านผู้เจริญมานมีความเมตตาเป็นอารมณ์ หรือผู้บำเพ็ญมาน สำหรับ พระนางสามาวดีมหาอุบาสิกา อีกท่านหนึ่งนั้นผู้มีปกติอยู่ด้วยเมตตา เป็นเมตตาวิhari ได้รับการยกย่องจากพระบรมศาสดา ในตำแหน่ง เอตทัคคะ เป็นเลิศกว่าอุบาสิกาทั้งหลายในด้านผู้อยู่ด้วยเมตตา (เมตตาวิhari)

ผลการศึกษาการประยุกต์หลักพรหมวิหารธรรมเพื่อการพัฒนาจิตในสังคมไทยพบว่า การเจริญพรหมวิหารธรรมในสังคมปัจจุบัน เพื่อการพัฒนาจิต มีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของบุคคล ถือว่าพรหมวิหารธรรม เป็นคุณธรรม และจริยธรรม ต่อเป้าหมายของการปฏิบัติธรรม โดยการบำเพ็ญพรหมวิหารธรรม เพื่อการแก้ไขปัญหาในชีวิตประจำวัน อยู่ในโลกแห่งความเป็นจริงได้ดี นั่นคือการฝึกฝนจิต และการพัฒนาจิตเกิดขึ้นแล้ว กระแสแห่งโลกในยุคโลกาภิวัตน์ มนุษย์จำเป็นต้องรับรู้สิ่งต่าง ๆ ทั้งทางอิฐฐารมณ และทางอนิฐฐารมณ หากบุคคลผู้ประคบด้วยรักเมตตา ปราบณาดี เข้าใจผู้อื่น รู้จักการให้อภัย ศักยภาพทางจิตนี้ จะมีคุณค่าต่อการดำรงชีวิตยิ่งนัก เช่น หากมีการแก้ไขปัญหาส่วนตัวเกิดขึ้น จึงมีการพัฒนาสังคมส่วนรวมได้ทุกระดับอย่างไม่มีขีดจำกัด สันติภาพย่อมเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร การมุทิตาจิตต่อ

กันและกัน ไม่แข่งดีแข่งเด่น ปล่อยวางอารมณ์ทั้งปวงเป็นอุเบกขา อันจะเป็นผลดีต่อตนเอง ครอบครัว และประเทศชาติ จากตัวอย่างดังกล่าว การปฏิบัติธรรมด้วยพรหมวิหารธรรม ย่อมทำให้บุคคลผู้เจริญในธรรม ดำรงชีวิตตามวิถีธรรม และครองธรรม และการมีความสุขทางจิตด้วยธรรมของบุคคลในสังคมนั้น สังคมนั้นจึงอุดมด้วยธรรม ประกอบด้วย ความสุขและสันติได้อย่างยั่งยืนและถาวร

ดังนั้น การปฏิบัติธรรมในพรหมวิหารธรรม จำเป็นต้องให้กุศลธรรม เกิดขึ้นในใจตลอดเวลา จึงจักถือว่าเป็นการพัฒนาจิต บุคคลผู้ที่อบรมพรหมวิหารในตนจนถึงขั้นบรรลุนิพพาน จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้อย่างประเสริฐ เหมือนดังพระพรหม การเจริญพรหมวิหารธรรม ดังตัวอย่างกล่าวไว้ใน เมตตากัมมัฏฐาน เป็นกัมมัฏฐานที่มีอุปการะมาก เป็นเหตุของการสำเร็จแก่การประกอบภาวนาตามประสงค์ ในกรรมฐาน ๔๐ ผู้บำเพ็ญภาวนา จำเป็นต้องรักษาไว้เป็นนิจ เพื่อเป็นพื้นฐานต่อการบำเพ็ญภาวนาขั้นสูงต่อไป นอกจากเมตตาในพรหมวิหารธรรมยังองค์ธรรมอื่นอีก กล่าวคือ กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

การนำพรหมวิหารธรรมมาประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาจิตในสังคมปัจจุบันจำเป็นต้องเริ่มต้นที่หน่วยสังคมที่เล็กที่สุด แต่มีความสำคัญมากที่สุด คือ ครอบครัว ครอบครัว คือ การเริ่มต้นด้วยความรักเป็นปฐม พระพุทธเจ้าตรัสว่า มารดาบิดา เป็นพระพรหมของบุตร เป็นบูรพาจารย์ เป็นตัวอย่างให้บุตรธิดาปฏิบัติตาม หากบิดามารดาเป็นผู้มีจิตใจประกอบด้วยพรหมวิหารธรรม การแสดงออกโดยพฤติกรรมเป็นสัมมาทิฐิด้วย เมตตารัก ความอบอุ่น อ่อนโยน นุ่มนวล มีไมตรี และมิตรภาพ เด็กจะมีอารมณ์ตอบสนองเป็นไปในทางที่ดี อันเป็นผลมาจากการเป็นผู้นำของบิดามารดา ทำให้เขามีความรู้สึกถึงเมตตา เริ่มจากต่อตนเอง พ่อแม่ และบุคคลอื่น ๆ ในสังคม จุดเริ่มต้นจุดนี้มีความสำคัญ หากปฏิบัติต่อกันอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ จะมีการพัฒนาจิต และคุณภาพจิตที่เป็นความรู้สึกด้านบวก อารมณ์บวก เมตตา กรุณา มุทิตา มีความสำคัญต่อการพัฒนาอารมณ์ให้เด็กมีอารมณ์ดี แจ่มใส มีการพัฒนาการของจิตที่ดีต่อตนเองและผู้อื่น ได้รับการชักนำโดยบิดามารดา จนกระทั่งมีการพัฒนาหลักพรหมวิหารธรรม เป็นผลของการแสดงออกด้านอารมณ์บวก

ในด้านบุคคล หากเรามีอารมณ์ทางบวก มีความสัมพันธ์อันดีที่ประกอบด้วยเมตตา กรุณา มุทิตา เรายังต้องเรียนรู้ชีวิตที่ดำเนินไปด้วยกฎธรรมชาติ การอยู่กับธรรมชาติด้วยเหตุผล และปัญญา ความจริงของโลก และชีวิตในสถานการณ์ของความทุกข์และสุข เพื่อให้เด็กมีชีวิตที่ดีต่อไป และเป็นอนาคตของชาติ การเรียนรู้ชีวิตอย่างแท้จริงบิดามารดา ต้องใช้หลักอุเบกขา อันเป็นหลักธรรมข้อสุดท้าย การวางท่าที่เป็นกลางด้วยปัญญา ทำหน้าที่ดูแลเป็นที่ปรึกษา รอคอยจังหวะเพื่อช่วยแก้ไขแนะนำ เพื่อการฝึกให้ลูกเตรียมตัวต่อการรับผิดชอบตนเอง การวางเฉยโดย

ปราศจากปัญญา เช่น เหยยเมย นิ่งดูตาย เรียก อัญญานุเบกขา การปฏิบัติของคนไทยในสังคมดงามด้วยเมตตา กรุณา มีมุติตาน้อยจนถึงขั้นขาดมุติตา และอุเบกขา ไม่ส่งเสริมคนดีมีคุณธรรม ดังนั้น หากบิดามารดา มีพรหมวิหารครบ เด็กจะมีการพัฒนาจิตได้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้นอุเบกขาอันถูกต้อง คือการมีปัญญารู้วางเฉยอย่างไม่ประมาท การทำความเข้าใจในเรื่องพรหมวิหารอย่างถูกต้องจะเป็นแนวทางต่อการปรับปรุงและให้การศึกษาต่อบิดามารดา เด็ก เยาวชน รวมถึงบุคคลในสังคมอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อการพัฒนาจิตของบุคคลในสังคมนั้น ต่อไป

ในโลกแห่งความเป็นจริงของชีวิต และในสถานการณ์ปัจจุบันเราจึงสามารถประยุกต์ใช้ความรู้เรื่องพรหมวิหารธรรม ในการแก้ไขปัญหาโดยน้อมนำพรหมวิหารธรรมเข้ามาอยู่ในเรือนใจของตน ต่อกระแสโลกธรรมจิตที่พัฒนาดีแล้วด้วยพรหมวิหารธรรม เมื่อประสบกับปัญหาโลกธรรมเราจำเป็นต้องนำพรหมวิหารธรรม เป็นหนทางแก้ไข เมื่ออยู่ในโลกสังคม ย่อมหลีกเลี่ยงโลกธรรมแปดไม่ได้

การทำหน้าที่ของพระพรหม คือบิดามารดา เป็นผู้สร้างโลก และการบำรุงรักษาอภิบาลให้โลกดำรงอยู่ด้วยดี โลกของมนุษย์คือ สังคมของมนุษย์ มนุษย์จึงเป็นผู้สร้างและเป็นผู้รักษา ดังนั้น กล่าวได้ว่า มนุษย์ทุกคนเป็นพรหม ได้ด้วยการประพฤติปฏิบัติตามหลักพรหมวิหารธรรม อยู่ในเรือนใจของทุกคนจากพ่อแม่ ขยายไปยังบุตร ธิดา จนกระทั่งไปสู่มวลมนุษย์ทั้งหมด จนกระทั่งเป็นการประพฤติปฏิบัติในหลักธรรมนี้ในสังคมนี โดยการโยนิโสมนสิการ จากสังคมที่เล็กที่สุด และนำไปใช้ในสังคมใหญ่ระดับประเทศ

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) การพัฒนาตนเองด้วยความรอบคอบ อดทน ด้วยสติสัมปชัญญะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับหลักพรหมวิหารธรรม เพื่อการฝึกฝนให้อยู่กับจิต และใช้อย่างถูกต้อง และเหมาะสมเมื่อเผชิญหน้ากับปัญหา

การฝึกน้อมใจนี้ไว้ในใจ หรือกล่าวด้วยวาจาในการแผ่เมตตา กรุณา มุติตา อุเบกขา หากปฏิบัติได้กุศลจิตจะเกิดขึ้นทุกครั้งที่เราเริ่มคิดและปฏิบัติ เป็นการเริ่มต้นของการพัฒนาจิต

๒) รัฐบาลควรให้ความรู้ เรื่องพรหมวิหารธรรม ในฐานะที่เป็นคุณธรรมและจริยธรรม โดยมุ่งพัฒนาตัวบุคคลเป็นสำคัญ เพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างสมดุล ให้เท่าเทียมต่อการพัฒนาวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีในภาคอุตสาหกรรม โดยกำหนดแผนงาน นโยบาย งบประมาณ องค์การดำเนินงานทั้งภาครัฐ และเอกชน โครงการและกิจกรรมปฏิบัติ กลุ่มเป้าหมาย ระยะเวลาในการดำเนินงาน และบุคลากรในการดำเนินงาน

๓) การจัดตั้งกลุ่มทำงานเฉพาะกิจ เพื่อความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และหลักพรหมวิหารธรรม มีความร่วมมือกันระหว่าง สถาบันการศึกษานับตั้งแต่โรงเรียน วิทยาลัย และมหาวิทยาลัย สถาบันอันเกี่ยวเนื่องด้วยพระพุทธศาสนา วัด บุคลากรผู้เกี่ยวข้อง มีพระสงฆ์ และสื่อนวชน เพื่อการศึกษาข้อดีข้อด้อยของการรณรงค์ เผยแพร่หลักธรรม แม้ว่าที่ได้ดำเนินการปฏิบัติมีอยู่แล้ว หากมีการร่วมมือในภาคส่วนต่าง ๆ จะเป็นแรงขับเคลื่อนให้ธรรม เข้าสู่ใจของประชาชน ได้อย่างเป็นผลสำเร็จเป็นธรรมปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะหัวข้อวิจัยเพิ่มเติม

๑) ในฐานะที่พรหมวิหารธรรม เป็นธรรมสำหรับผู้ใหญ่ เป็นธรรมะสำหรับพรหม ฯลฯ จึงขอเสนอหัวข้อวิจัย เรื่อง พรหมวิหารธรรมกับการพัฒนาภูมิภาวะอารมณ์

๒) ในฐานะที่พรหมวิหารธรรม เป็นอารมณ์กัมมฐาน เมื่อปฏิบัติแล้วจะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาชีวิต แนวคิด และสังคม จึงควรมีการศึกษาค้นคว้าวิจัย ถึงผลของการเจริญพรหมวิหารธรรม ในชั้นฉนว่า ความเป็นจริงอันเกิดขึ้นอย่างน่าอัศจรรย์ เช่น การหายจากอาการเจ็บป่วย การพิจารณาไตรลักษณ์ และประโยชน์อันพึงมีพึงได้จากการเจริญพรหมวิหารธรรมไปยังบุคคลและสรรพสัตว์ทั้งปวง